

**Recenzja osiągnięć naukowo-badawczych oraz dorobku
dydaktycznego, popularyzatorskiego i organizacyjnego,
przygotowana na potrzeby postępowania habilitacyjnego
dr Iwony Sobol
(dziedzina nauk ekonomicznych, dyscyplina ekonomia)**

Recenzja została sporządzona zgodnie z kryteriami oceny dorobku oraz procedurami sformułowanymi w aktach prawnych obowiązujących w dniu złożenia wniosku:

- Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki, tj.: Dz.U. 2017 poz. 1789,
- Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, Dz.U. 2011 nr 196 poz. 1165,
- Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora, Dz.U. 2018 poz. 261.

Ocena ilościowa i formalna dorobku

Poniżej przedstawiam formalną i ilościową ocenę osiągnięć naukowo badawczych oraz dydaktycznych, popularyzatorskich i współpracy międzynarodowej Habilitantki (po uzyskaniu stopnia doktora), na podstawie kryteriów określonych w Rozporządzeniu.

Kryteria oceny osiągnięć wg Rozporządzenia	Spełnienie kryteriów przez dr Iwonę Sobol
Kryteria oceny w zakresie osiągnięć naukowo-badawczych Habilitantki:	
- autorstwo lub współautorstwo publikacji naukowych w czasopismach znajdujących się w bazie Journal Citation Reports (JCR) lub na liście European Reference Index for the Humanities (ERIH)	_*

Kryteria oceny osiągnięć wg Rozporządzenia	Spełnienie kryteriów przez dr Iwonę Sobol
- autorstwo lub współautorstwo: a) monografii,	1+1 (doktorat)
b) publikacji naukowych w czasopismach międzynarodowych lub krajowych innych niż znajdujące się w bazach lub na liście, o których mowa w § 3, dla danego obszaru wiedzy	18 (+26 rozdziałów w monografiach)
- autorstwo lub współautorstwo odpowiednio dla danego obszaru: opracowań zbiorowych, katalogów zbiorów, dokumentacji prac badawczych, ekspertyz, utworów i dzieł artystycznych	6
- sumaryczny <i>impact factor</i> publikacji naukowych według listy Journal Citation Reports (JCR), zgodnie z rokiem opublikowania	-
- liczba cytowań publikacji według bazy Web of Science (WoS)	2
- indeks Hirscha opublikowanych publikacji według bazy Web of Science (WoS)	1
- kierowanie międzynarodowymi lub krajowymi projektami badawczymi lub udział w takich projektach	- (wyłącznie 'badania własne')
- międzynarodowe lub krajowe nagrody za działalność naukową	Krajowe - 5 (2 indywidualne – za doktorat, 3 zespołowe)
- wygłoszenie referatów na międzynarodowych lub krajowych konferencjach tematycznych	8+10
Kryteria oceny w zakresie dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej Habilitantki:	
- uczestnictwo w programach europejskich i innych programach międzynarodowych lub krajowych	Erasmus
- udział w międzynarodowych lub krajowych konferencjach naukowych lub	8+10
- udział w komitetach organizacyjnych tych konferencji	1
- otrzymane nagrody i wyróżnienia	b.d.
- udział w konsorcjach i sieciach badawczych;	-
- kierowanie projektami realizowanymi we współpracy z naukowcami z innych ośrodków polskich i zagranicznych, a w przypadku badań stosowanych we współpracy z przedsiębiorcami	-
- udział w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism;	2
- członkostwo w międzynarodowych lub krajowych organizacjach i towarzystwach naukowych	2 (PTE, IESE BSAA)
- osiągnięcia dydaktyczne i w zakresie popularyzacji nauki lub sztuki	wykłady na studiach I, II stopnia i podyplomowych 4 artykuły popularnonaukowe
- opieka naukowa nad studentami	promotor prac dyplomowych (42 lic + 96 mgr)
- opieka naukowa nad doktorantami w charakterze opiekuna naukowego lub promotora pomocniczego	1 (przewód w trakcie)
- staże w zagranicznych lub krajowych ośrodkach naukowych lub akademickich	Erasmus, European Entrepreneurship Colloquium, IESE BS International Faculty Development Program
- wykonanie ekspertyz lub innych opracowań na zamówienie organów władzy publicznej, samorządu terytorialnego, podmiotów realizujących zadania publiczne lub przedsiębiorców	6
- udział w zespołach eksperckich i konkursowych	b.d.
- recenzowanie projektów międzynarodowych lub krajowych oraz publikacji w czasopismach międzynarodowych i krajowych.	18 recenzji artykułów

Źródło: opracowanie własne na podstawie załączników nr 2a, 3, 4.

Habilitantka spełnia większość wymagań określonych w Rozporządzeniu; kluczowe braki dotyczą: kierowania projektami naukowymi, udziału w konsorcjach lub sieciach badawczych.

Dodatkowo, sporna jest kwestia publikacji w czasopismach z listy JCR i ERIH. Habilitantka wskazała dwie publikacje (* w czasopismach z bazy WoS i ERIH plus). Nie uwzględniam ich jednak w powyższym zestawieniu, jako iż:

- a) „European Integration Studies” w roku publikacji artykułu nie było uwzględnione na liście JCR ani innych listach ministerialnych (obecnie jest indeksowane w Web of Science ESCI),
- b) „International Business and Global Economy” w roku publikacji artykułu było ujęte na ministerialnej liście B (obecnie jest indeksowane w bazie ERIH Plus, nie jest uwzględnione na aktualnej liście ministerialnej).

Powyższa ocena **ilościowa i formalna** dorobku dr Iwony Sobol pozwala stwierdzić, że jej aktywność naukowo-badawcza, organizacyjna i dydaktyczna jest dość duża i spełnia istotną część wymogów formalnych. W dalszej części dokonana zostanie ocena **jakościowa** dorobku.

Ocena osiągnięcia naukowego - art. 16 ust. 2 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym (...)

Habilitantka przedstawiła jako osiągnięcie naukowe monografię pt. „**Rozwój bankowości islamskiej. Uwarunkowania, problemy, perspektywy**”, opublikowaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego w 2019 r.

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, treść została podzielona na 6 rozdziałów.

Autorka zidentyfikowała lukę w literaturze naukowej związaną z tematyką bankowości islamskiej; sama jednak słusznie podkreśla, że jest to jedynie luka dotycząca polskiej literatury. W istocie bowiem zagadnienie to jest bardzo szeroko rozwijane w literaturze światowej. Rzutuje to na ocenę przyjętego celu opracowania („identyfikacja specyfiki, roli, a także perspektyw rozwoju bankowości islamskiej na świecie”, s. 9). Sama specyfika i rola bankowości islamskiej została już zidentyfikowana w wielu opracowaniach, toteż nie ma tu luki badawczej. Jedynie identyfikacja perspektyw rozwoju bankowości islamskiej na świecie może być uznana za ambitny cel (jakkolwiek i ta kwestia jest przedmiotem wielu publikacji, oczywiście taki cel można zrealizować w odmienny sposób, z uwzględnieniem nowych danych i informacji, metod, ujęć itd.). Nieco dziwi jednak dlaczego – skoro Autorka identyfikuje lukę jedynie w polskiej literaturze przedmiotu – w monografii nie podjęto wątku Polski (pod kątem potencjalnego rozwoju tego segmentu bankowości w naszym kraju). Z pewnością ten aspekt byłby interesujący i nowatorski.

Autorka sformułowała także 3 cele dodatkowe (s. 9-10); dwa pierwsze z nich są uszczegółowieniem celu głównego, natomiast trzeci ma wymiar empiryczny. Wszystkie cele

sformułowane są zasadniczo poprawnie i jednoznacznie wyznaczają zamysł badawczy. Moje zastrzeżenie budzi jedynie to, że w pierwszym celu wskazano „zbadanie przyczyn” (zbadanie nie może być celem samym w sobie, bada się po coś); niejasne jest też określenie, że przedstawiane są zasady „wyjaśniające funkcjonowanie” (czy raczej nie chodziło o „zasady funkcjonowania” czy „zasady leżące u podstaw działania”?).

W pracy przyjęto trzy hipotezy (s. 10). Pierwsza z nich raczej jest tezą, której prawdziwości Autorka dowodzi w toku wywodu (bez analiz empirycznych, które mogłyby pozwolić zweryfikować coś empirycznie). Można jednak zaznaczyć, że jeden z aspektów podniesionych w pierwszym stwierdzeniu (dotyczącym odmiennego charakteru instrumentów finansowych), faktycznie można by poddać weryfikacji empirycznej, a mianowicie kwestię sposobu generowania przychodów i kosztów (tę kwestię można przeanalizować na danych).

Hipoteza druga jest dwuczłonowa; po pierwsze Autorka stawia tezę, że „banki islamskie stanowią alternatywę dla banków konwencjonalnych w budowaniu systemu finansowego państw muzułmańskich”, po drugie, stawia tezę, że „główną determinantą ich rozwoju jest aktywne wspieranie tego sektora bankowości ze strony władz państwa”. Pomijając niezręczność językową („wspieranie ze strony władz”), niejasny jest pierwszy człon tezy. Przede wszystkim sformułowanie jest szerokie i dotyczy systemu finansowego państw – rodzi to większe oczekiwania w stosunku do zawartości pracy (Autorka analizuje sektor bankowy, a nie system finansowy; nie poddano analizie nawet systemu bankowego – np. nie omówiono kwestii bankowości centralnej). Dodatkowo, sądzę, że warto było obie kwestie ująć jako oddzielne tezy (pierwszą, dotyczącą banków islamskich jako „alternatywy” – co swoją drogą warto było bardziej doprecyzować¹, i drugą, dotyczącą determinant rozwoju tych banków), co ułatwiłoby wywód i dowodzenie (są to bowiem w istocie odrębne kwestie). W mojej ocenie ta hipoteza nie została ani zweryfikowana, ani nie dowiedziono jej prawdziwości.

Brzmienie trzeciej hipotezy nie budzi zastrzeżeń. Jeśli hipotezy miały korespondować z celami, warto było sformułować także przypuszczenia odnoszące się do czynników wpływających na rentowność badanej grupy banków (a jeszcze lepiej – ewentualnych różnic determinant rentowności banków islamskich i konwencjonalnych).

---

¹ Dopiero z wniosków sformułowanych w zakończeniu pracy można wnosić, że owa alternatywa jest rozumiana jako substytucyjność w wypełnianiu funkcji banków („banki islamskie mogą równie dobrze wypełniać funkcje banku, co banki konwencjonalne”, s. 227). Doprecyzowanie i dyskusja na temat owej alternatywy jest o tyle istotna, że niektórzy autorzy wskazują, że banki islamskie w istocie nie realizują swoich celów i ich funkcjonowanie nie różni się od banków konwencjonalnych (J. Khan, *How 'Islamic' Is Islamic Banking?*, „Journal of Economic Behaviour & Organisation”, 2010, vol. 76). Inni na podstawie badań empirycznych formułują wniosek, że banki islamskie są raczej konkurentami banków konwencjonalnych, aniżeli dostawcami alternatywnego systemu bankowego (F. Jawadi, A. I. Cheffou, N. Jawadi, *Do Islamic and Conventional Banks Really Differ? A Panel Data Statistical Analysis*, „Open Economies Review”, 2016, vol. 27).

Trzeba jeszcze zaznaczyć, że weryfikacja trzeciej hipotezy i realizacja trzeciego celu dodatkowego opierają się na studium przypadku jednego kraju. Rodzi się zatem wątpliwość czy analiza systemu bankowego jednego kraju, kraju o najwyższym poziomie indeksu rozwoju finansów islamskich (Malezji, s. 147), uprawnia do generalizacji wniosków na całą bankowość islamską. W moim przekonaniu rodzi to więcej pytań – być może bowiem właśnie stopień rozwoju finansów islamskich jest jedną z determinant rentowności banków (warto sprawdzić czy, a jeśli tak, to czy wpływa pozytywnie, czy negatywnie). Ten aspekt sugerowałby zachowanie większej ostrożności w formułowaniu wniosków – albo zatem w celu i hipotezie należało wzmiankować, że wnioskowanie dokonywane jest na podstawie analizy jednego kraju, albo rozszerzyć analizę o inne kraje, co umożliwiłoby uwzględnienie indeksu IFDI jako jednej z zmiennych i pozwoliłoby na szersze wnioskowanie.

W pierwszym rozdziale Autorka dokonała przeglądu literatury, wskazując podstawy religijne i specyfikę ekonomii islamskiej, a na tym tle stricte finansów i bankowości islamskiej. Jest to ciekawy i dość wnikliwy przegląd, jednak pozbawiony krytycznego komentarza (choć w tytule jednego z podrozdziałów zapowiadano analizę krytyczną). W szczególności w podrozdziale 1.4. przedstawiono głównie faktografię i nieco ciekawostek dotyczących ewolucji bankowości islamskiej.

Kolejne dwa rozdziały omawiają podstawowe zasady bankowości islamskiej. W szczególności wiele uwagi poświęcono zakazowi stosowania oprocentowania, jako fundamentalnej zasadzie finansów islamskich (rozd. 2). Przedstawiono zarówno historyczne podejście do oprocentowania i lichwy, jak i uwypuklono kwestię lichwy w islamie. Trafnie ukazano niejednoznaczność poglądów w tym zakresie, a także załączek dyskusji nad samym zakazem stosowania oprocentowania. Szkoda, że Autorka sama nie zajęła stanowiska w tej dyskusji (aczkolwiek w wybranych kwestiach starała się podawać pewne argumenty lub kontrargumenty, przytaczając pewne dane; jest to jednak rzadkie, ale też bardzo powierzchowne – pozbawione wnikliwości). Pozostałe zasady bankowości islamskiej omówiono w kolejnym rozdziale. Jest to bardzo syntetyczna prezentacja, pozbawiona dyskusji czy krytycznej analizy. Należy jednak pamiętać, że celem było raptem „przedstawienie zasad wyjaśniających funkcjonowanie współczesnej bankowości islamskiej”, a nie ich krytyczna analiza i należy uznać, że ten cel zrealizowano.

Niezrozumiałe jest dla mnie ostatnie zdanie rozdziału trzeciego („Za najważniejszą odpowiedź na problemy związane z nadzorem zgodności działalności banku z szariatem uznać można większą liczbę bardzo dobrze wykształconych uczonych oraz standardy przestrzegane przez rady szariatu, działające w muzułmańskich bankach w różnych regionach świata”). Nie wiadomo czy jest to postulat czy wniosek, a w obu przypadkach – z czego wynika.

Prezentacja zasad była niezbędna dla możliwości dowodzenia pierwszej tezy (wykazania odmienności konstrukcji islamskich instrumentów finansowych determinowanej zasadami szariatu). Prezentacji specyfiki i wykorzystania instrumentów finansowych

oferowanych przez banki islamskie poświęcony jest rozdział czwarty. Opisano tu cztery grupy instrumentów finansowych, wskazując ich konstrukcję i zasady, na których opiera się ich funkcjonowanie, a w przypadku depozytów podniesiono także kwestię systemów ich gwarantowania. Sama prezentacja jest syntetyczna i ciekawa, ma jednak raczej podręcznikowy charakter. W krótkim – półstronicowym - podsumowaniu rozdziału porównano instrumenty finansowe tworzone przez banki islamskie i konwencjonalne, zwięźle wnioskując o podobieństwie ich celów oraz odmienności konstrukcji i sposobów generowania przychodów i kosztów. Zakładam, że uznano to za dowód prawdziwości pierwszej tezy. Taki „dowód” jest niesatysfakcjonujący – jest bardzo ogólnikowy i bez konkretnych odniesień do poszczególnych typów instrumentów (w tym jednoznacznego porównania produktów konwencjonalnych i ich islamskich odpowiedników).

Kolejne dwa rozdziały mają charakter empiryczny. Piąty rozdział stanowi studium przypadku; opisuje sektor malezyjski bankowości islamskiej. Służy zatem weryfikacji trzeciej hipotezy i realizacji trzeciego celu dodatkowego monografii. Jak już wspomniałam, jakkolwiek uzasadniono dlaczego wybrano Malezję do analizy (najwyższy poziom indeksu rozwoju finansów islamskich; w pracy nie jest to powód podany jednoznacznie, jednak nie ma innego uzasadnienia, zatem chyba można przyjąć, że taki był tok rozumowania Autorki; szkoda, że czytelnik poznaje ten powód dość późno – dopiero na s. 147), to jednak pozostaje wątpliwość czy można uogólniać wnioski wywiedzione na podstawie analizy najbardziej rozwiniętego sektora spośród sektorów finansów islamskich na cały system bankowości islamskiej.

W rozdziale tym zaprezentowano kluczowe informacje i dane opisujące ewolucję i stan sektora bankowości islamskiej w Malezji (porównanego także do sektora bankowości konwencjonalnej). Następnie przeprowadzono analizę rentowności banków z obu sektorów. Analiza dotyczy dwóch wskaźników (ROE i ROA), dla lat 2010-16. Opis procedury badawczej jest satysfakcjonujący, w mojej ocenie badanie przeprowadzono poprawnie. Wyniki odniesiono jedynie do kilku wybranych badań innych autorów, wskazując przyczyny ewentualnych różnic. Szkoda, że nie przyjęto tu bardziej systematycznego podejścia i zbyt podsumowanie stwierdzeniem, że „wyniki badań mogą się różnić z uwagi na przeprowadzony okres badawczy, metodologię badań, a także dobór próby”² (s. 174).

Badanie rentowności pogłębiono następnie o analizę czynników determinujących rentowność malezyjskich banków – niestety, ograniczono ją jedynie do banków islamskich. Rozszerzenie analizy również na banki konwencjonalne pozwoliłoby na wskazanie ewentualnych różnic w źródłach sukcesu. Należałoby oczywiście uwzględnić wówczas znacznie szerszą listę zmiennych zależnych, ale w moim przekonaniu byłoby to wysoce uzasadnione. Co więcej, uważam, że dopiero wnioski z takiego szerszego badania byłyby naprawdę ciekawe poznawczo. Istnieje bowiem mnóstwo publikacji prezentujących wyniki

---

² Razi sformułowanie „przeprowadzony okres badawczy” (co to znaczy?); chodzi zapewne o metodykę, a nie metodologię badań.

analiz rentowności malezyjskiego sektora bankowości islamskiej, zatem dodanie tego aspektu pozwoliłoby poszerzyć wiedzę.

W podsumowaniu rozdziału Autorka stwierdza, że „można oczekiwać, że [znaczenie bankowości] w Malezji będzie również rosnąć w najbliższych latach” (s.84). Trudno znaleźć podstawy dla tego wniosku (sam fakt, że „znaczenie bankowości w Malezji systematycznie rośnie” nie jest wystarczającym powodem uznania, że trend będzie utrzymany). Nie neguję go, ale nie wynika to z przeprowadzonych analiz. Dodatkowo, kolejne zdanie sugeruje, że Autorce chodzi raczej o rozwój bankowości islamskiej, a nie bankowości w ogóle. W tym krótkim podsumowaniu jest również formułowany wniosek, że „do wzrostu znaczenia bankowości islamskiej przyczynia się m.in. polityka państwa”. Jakkolwiek w rozdziale opisano działania państwa wspierające finanse islamskie, to jednak trudno uznać, że przeprowadzono analizę, którą można by uznać za dowód, że to polityka państwa jest główną determinantą rozwoju banków islamskich (jak stanowi druga hipoteza rozprawy).

Podobnie, nie wiadomo na jakiej podstawie Autorka formułuje wniosek (postulat?), że „Malezyjskie banki islamskie, prowadząc swoją działalność, muszą kłaść nacisk na zasady sprawiedliwości społecznej i oferować produkty oraz usługi, które będą dopasowane do potrzeb ludzi i będą przyczyniać się do ich poprawy sytuacji finansowej”³ (s. 184). Jakkolwiek w rozdziale przytoczone są wyniki badań sondażowych, to jednak nie można bez żadnej analizy łączyć wniosków dotyczących rozwoju i rentowności banków z wymienionymi tu elementami (może to być pewien postulat o charakterze normatywnym, natomiast nie można tego traktować jako wniosek z badania i rekomendacja dla banków).

Ostatni rozdział monografii stanowi spojrzenie na stan współczesnego islamskiego sektora bankowego oraz perspektywy jego rozwoju. Przedstawiono tu wiele danych finansowych i statystycznych dotyczących banków islamskich. Można tu podnieść pewien brak precyzji: Autorka opisuje zagadnienia i podaje dane dotyczące banków operacyjnych, czyli bez banków centralnych, a zatem nie odnosi się do całego systemu bankowego, a tym bardziej systemu finansowego. Podkreślam to, wracając do mojej uwagi o niejasności co do zakresu badania, którą spowodowało sformułowanie drugiej hipotezy. Na marginesie można zauważyć, że kompleksowe spojrzenie właśnie na system bankowy (tj. uwzględnienie nie tylko banków operacyjnych, ale i instytucji sieci bezpieczeństwa finansowego oraz regulacji prawnych) byłoby ciekawą analizą (wedle mojej wiedzy poszerzającą dotychczasowy stan wiedzy o bankowości islamskiej).

W rozdziale wskazano także na rolę międzynarodowych instytucji i szerzej – współpracy międzynarodowej, we wspieraniu rozwoju bankowości islamskiej. W ostatnim podrozdziale Autorka wylicza szanse i wyzwania rozwoju bankowości islamskiej na świecie. Podobnie jak poprzednio, w finalnym akapicie pojawia się wniosek, który jest odpowiedzią na drugi cel dodatkowy pracy („określenie współczesnych determinant rozwoju bankowości

---

³ Na marginesie: zdanie to jest też przykładem braku korekty tekstu; warto, by wydawnictwo ją przeprowadzało przed publikacją.

islamskiej”) oraz na część tezy drugiej („główną determinantą ich [banków islamskich] rozwoju jest aktywne wspieranie tego sektora bankowości ze strony władz państwa”). W mojej ocenie rozważania przeprowadzone w rozprawie nie są wystarczające dla wywiedzenia wniosku, że wsparcie państwa jest główną determinantą rozwoju (jakkolwiek przyznaję, że intuicyjnie taką tezę można postawić w odniesieniu do każdego sektora, tym niemniej, jeśli sformułowano określoną tezę lub hipotezę, to konieczne jest przedstawienie formalnego dowodu – wnioskowania lub weryfikacji). Ogółem ostatni rozdział uznaję za rozczarowujący. Jest dość tendencyjną, jednostronną prezentacją bankowości islamskiej. Jakkolwiek Autorka wcześniej wskazywała, że część publikacji nt. bankowości islamskiej ma charakter bezkrytyczny, jednostronny, to sama nie ustrzegła się tej samej pułapki. Wiele wniosków nie ma pokrycia w faktach (względnie fakty te nie zostały przytoczone, nie przedstawiono analizy - czy to empirycznej, czy teoretycznej - która uprawniałaby wysnucie określonych wniosków). Nadto, tekst jest nieco nieuporządkowany – kilkakrotnie Autorka odnosi się do zapóźnienia technologicznego banków islamskich (choć tej kwestii także nie poddaje analizie – czytelnik bazuje tu zatem jedynie na opinii Autorki).

W zakończeniu Autorka podkreśla, że zrealizowała cele i zweryfikowała hipotezy sformułowane we wstępie rozprawy. Jak wskazałam w powyższych akapitach, nie podzielałam w pełni takiej oceny. Niektóre wnioski sformułowane są pochopnie, bez pogłębionej analizy. Niektóre analizy są przeprowadzone na przykładach, a nie ma pewności czy wnioski można uogólniać (Autorka nie podejmuje tej kwestii ograniczeń badania).

W Autoreferacie Habilitantka wskazała elementy, które – w Jej opinii – wnoszą wkład w rozwój dyscypliny. Odniosę się do tej samooceny poniżej.

(1) „[U]systematyzowanie istniejącego dorobku naukowego na temat zasad ekonomii islamskiej, na których opierają swoją działalność banki islamskie, a także zbadanie przyczyn stosowania tych zasad i ich krytyczna ocena” – zagadnienie to jest szeroko omawiane w rozprawie, natomiast nie jest to nowatorskie; jak słusznie wskazała Autorka, wypełnia to lukę jedynie w polskiej literaturze przedmiotu – w literaturze światowej jest wiele pozycji (książek i artykułów – w tym także artykułów będących systematycznym przeglądem literatury⁴), które dokonują usystematyzowania dorobku, wiele z nich sięga do znacznie szerszej literatury przedmiotu. Doceniam pewną syntezę i spójną prezentację zasad, można to uznać za pewien wkład. W mojej ocenie Autorka nie dokonała krytycznej oceny opisanych zasad. Szkoda też, że nie pokuszono się o dogłębną analizę porównawczą bankowości islamskiej i konwencjonalnej⁵ (w tym także niszowych nurtów

---

⁴ Przykładowo można wskazać: A. Zaman, *Islamic Economics: A Survey of the Literature*, MPRA Paper 11024, June 2008; R. Shams, *A Critical Assessment of Islamic Economics*, HWWA Discussion Paper 281, 2004.

⁵ Jako przykład ciekawej analizy porównawczej bankowości islamskiej i konwencjonalnej można wskazać publikację: I. Toutounchian, *Islamic Money and Banking. Integrating Money in Capital Theory*, John Wiley & Sons (Asia), Singapore 2009. Nadto, interesujący przegląd literatury zawiera M. J. Hassan, S. Aliyu, *A contemporary survey of islamic banking literature*, „Journal of Financial Stability”, vol. 34, 2018.

bankowości konwencjonalnej – „bankowości społecznej”, „bankowości alternatywnej”, odwołujących się do etyki).

- (2) „[R]ozpoznanie czynników, które przyczyniły się do powstania, rozwoju i obecnego stanu bankowości islamskiej na świecie, a także wskazanie na determinanty dalszego rozwoju tego sektora bankowości” – Autorka istotnie opisała powstanie i ewolucję bankowości islamskiej oraz przytoczyła dane świadczące o poziomie jej rozwoju, ale w mojej ocenie nie jest to dogłębna analiza naukowa; jak wspomniałam wcześniej, te fragmenty pracy mają charakter raczej dydaktyczny lub publicystyczny, dominuje faktografia (przytaczane dane i informacje); nie dostrzegam wskazania determinant dalszego rozwoju⁶ - są jedynie wskazane pewne opinie Autorki, które nie są oparte na szerszej analizie – jak np. stwierdzenie, że „aby bankowość islamska mogła się dalej rozwijać, niezbędne jest wsparcie ze strony władz” (s. 221).
- (3) „[P]orównanie rentowności aktywów i rentowności kapitału własnego banków islamskich i banków konwencjonalnych, działających na tym samym rynku na przykładzie rynku malezyjskiego” – analiza istotnie została przeprowadzona, jednakże trudno ją uznać za wkład w rozwój dyscypliny – podobnych badań (często na znacznie szerszą skalę) jest bardzo wiele, zarówno w odniesieniu do malezyjskiego sektora bankowego bądź innych pojedynczych państw, jak i w odniesieniu do sektorów z wielu krajów – trudno tu dostrzec nowatorstwo podejścia w omawianej monografii⁷. Co więcej, należy w tym miejscu podkreślić, że Autorka bardzo zdawkowo i wyrywkowo odniosła się do dorobku innych badawczy w tym zakresie (abstrahując od tego, że jest to istotnym brakiem w prowadzonym badaniu naukowym, to dodatkowo można było wzbogacić własne badanie inspirując się podejściami czy choćby listą zmiennych stosowanych w innych analizach). Doceniam skrupulatność w doborze (i wyjaśnieniu tego) badanych podmiotów oraz skrupulatność doboru i opisu zastosowania metod i narzędzi statystycznych, można to uznać za pewien wkład, jednak – z uwagi na przedstawione mankamenty – wkładu owego nie można ocenić jako znaczący.
- (4) „[Z]badanie za pomocą zaawansowanych metod ekonometrycznych czynników determinujących rentowność aktywów oraz rentowność kapitału własnego banków islamskich w Malezji i na ich podstawie wskazanie na działania, które banki te mogłyby podjąć, aby rentowność zwiększyć” – moja ocena tego punktu jest nawet surowsza niż w przypadku poprzedniego: tego typu analiz jest wiele i trudno mi wskazać elementy nowatorskie w badaniu zawartym w rozdziale 5. Sądzę przy tym, że Autorka nieślusnie zawężyła zakres badania: warto było analizie poddać zarówno banki islamskie, jak i konwencjonalne, i porównać wpływ poszczególnych czynników. Podobnie jak w przypadku pierwszej części badania empirycznego, także i tutaj przeprowadzony przez

---

⁶ Ciekawym przykładem badania, w którym autor formułuje wnioski dotyczące czynników rozwoju finansów islamskich, opierając się na przeprowadzonej analizie empirycznej jest H. Nawaz, *An investigation into factors that determine the growth rate in the Islamic banking and finance*, „Future Business Journal”, 2019, 5:1.

⁷ Przydatny systematyczny przegląd licznych badań zawiera np. praca doktorska: A.M.A. Embaya, *Determinants of Islamic Banks profitability in Malaysia*, Universiti Sains Islam Malaysia, 2013 (<http://ddms.usim.edu.my:80/jspui/handle/123456789/8548>)

Autorkę przegląd istniejących już badań jest dość ułomny (także i tutaj można zauważyć, że w innych artykułach pojawia się więcej zmiennych – zarówno czynników zewnętrznych, jak i wewnętrznych, co pozwala na formułowanie szerszych wniosków odnośnie do możliwości poprawy rentowności)⁸. Jak wskazałam wcześniej, w mojej ocenie brakuje wniosków z badania wskazujących „na działania, które banki te mogłyby podjąć, aby rentowność zwiększyć”.

- (5) „[P]rzeprowadzenie dogłębnego studium przypadku dotyczącego bankowości islamskiej w Malezji” – nie mogę uznać zamieszczonego studium przypadku za dogłębne, po pierwsze: z powodów wskazanych w dwóch punktach powyżej, a po drugie: w analizie systemu bankowego w Malezji zabrakło wielu aspektów, w tym w szczególności istotnych zagadnień ryzyka i stabilności (co o tyle zaskakuje, że kwestie te są poruszane nie tylko jako odrębne zagadnienia – w tym także w publikacjach samej Habilitantki, ale także w wielu badaniach dotyczących efektywności banków islamskich, to wszak też ważny czynnik wpływający na efektywność i rentowność, a przy tym – z racji specyfiki islamskich instrumentów finansowych oraz zasad bankowości islamskiej – ryzyko i zarządzanie ryzykiem w tych podmiotach ma odmienny charakter niż w bankach konwencjonalnych, toteż brak tego wątku czyni analizę znacznie uboższą).

Sumując, uważam, że monografia „Rozwój bankowości islamskiej. Uwarunkowania, problemy, perspektywy” faktycznie wypełnia lukę w polskiej literaturze przedmiotu i ma wiele zalet (głównie dzięki syntetycznemu ujęciu zasad ekonomii i bankowości islamskiej oraz systematyzacji dorobku innych badawczy w tym zakresie), jednak **nie stanowi istotnego wkładu w rozwój dyscypliny**.

Ocena pozostałego dorobku naukowo-badawczego

Dr Iwona Sobol uzyskała stopień doktora w roku 2003 (rozprawa doktorska dotyczyła faktoringu).

Ogółem dorobek Habilitantki po doktoracie obejmuje 46 publikacji naukowych, w tym: 2 monografie (jedna jest pokłosiem doktoratu), 26 rozdziałów w monografiach, 18 artykułów w czasopismach naukowych (w Autoreferacie wskazano 20, jednak dwie publikacje nie ukazały się w periodykach naukowych, lecz w czasopiśmie branżowym „Gazeta Bankowa” oraz w serii „Working Papers”). Pod względem ilościowym dorobek można uznać za satysfakcjonujący, dominują jednak publikacje lokalne; spośród uznanych czasopism

---

⁸ Przydatny jest tu przegląd literatury zawarty np. w rozprawie doktorskiej: A. Abdel-Razzaq, *The determinants of Islamic banking profitability*, Western Sydney University, 2018, <https://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws%3A46188> oraz pracy dyplomowej: K.Y. Teng, T.K. Wei, T.S. Yong, Y.M. Siew, *The Determinants of Islamic Banks profitability in Malaysia*, Universiti Tunku Abdul Rahman, 2012, a także w artykule: L. J. Quan, S. Ramasamy, D. Rasiah, Y. Y. Yen, S. D. Pillay, *Determinants of Islamic Banking Performance: An Empirical Study in Malaysia (2007 to 2016)*, „Humanities & Social Sciences Reviews”, Vol 7, No 6, 2019.

można wskazać jedynie „Finanse: Czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN”, nadto jeden artykuł ukazał się w „European Integration Studies” (czasopiśmie, które obecnie znajduje się na liście WoS ESCI). Część publikacji ma wymiar międzynarodowy.

Cytowalność publikacji jest umiarkowana. W najszerzej bazie – Google Scholar – liczba cytowań wynosi 72, a indeks Hirscha – 5 (wg danych na dzień sporządzania recenzji). W bardziej restrykcyjnej bazie WoD odnotowano 2 cytowania jednej publikacji.

Pozytywnym aspektem jest fakt zlecenia Habilitantce zadania sporządzenia recenzji artykułów (łącznie 18 recenzji dla 5 czasopism, w tym także zagranicznych).

Habilitantka wygłosiła 8 referatów na konferencjach międzynarodowych (w tym 3 zagranicznych) oraz 10 na konferencjach krajowych. Aktywność konferencyjna jest zatem umiarkowana.

Habilitantka otrzymała dwie nagrody za rozprawę doktorską oraz trzy nagrody zespołowe Rektora UG za książki (nie wskazano czy były to nagrody za działalność naukową czy dydaktyczną).

W dokumentacji wskazano, że Habilitantka realizowała 3 projekty badawcze w ramach tzw. badań własnych (czyli źródeł wewnętrznych). Istotnym mankamentem zatem jest to, że nie tylko nie kierowała, ale nawet nie brała udziału w realizacji projektów finansowanych w postępowaniach konkursowych (NCN lub innych).

W Autoreferacie Habilitantka wskazuje, że Jej zainteresowania badawcze po uzyskaniu stopnia doktora dotyczyły 3 tematów:

- (1) Faktoring jako forma finansowania obrotów gospodarczych, ze szczególnym uwzględnieniem obrotów z zagranicą,
- (2) Funkcjonowanie międzynarodowych rynków finansowych,
- (3) Ekonomia i bankowość islamska.

Spośród publikacji nie wchodzących w skład głównego osiągnięcia naukowego Habilitantka przedłożyła w dokumentacji aż 25 publikacji, czyli ponad połowę swego dorobku! Należało tu dokonać selekcji i wskazać jedynie te najcenniejsze, najlepiej charakteryzujące dorobek. Dodatkowo, należało wprowadzić spójność prezentacji; w Autoreferacie wzmiankowane są publikacje, które nie zostały przedłożone do oceny i odwrotnie – przekazano publikacje, o których Habilitantka nie wspomina w tym dokumencie (można też było pogrupować publikacje wg tematyki, a nie chronologicznie).

Pierwszy nurt badawczy jest kontynuacją tematyki podjętej w rozprawie doktorskiej. Przedłożone do oceny artykuły stanowią omówienie wybranych rynków usług faktoringowych: amerykańskiego (*Amerykański rynek usług...*) i niemieckiego (*Porównanie rynku usług faktoringowych...*). Artykuły te prezentują informacje i dane statystyczne

charakteryzujące wybrane rynki (wbrew tytułowi druga z wymienionych publikacji nie zawiera analizy porównawczej), nie ma tu analizy naukowej. Rozdział *Factoring i forfaiting...* ma charakter dydaktyczny. Przedłożone do oceny publikacje z tego obszaru nie stanowią wkładu w rozwój dyscypliny.

W drugim obszarze badawczym Habilitantka wskazuje 2 główne wątki tematyczne: rynki instrumentów pochodnych oraz międzynarodowe centra finansowe. Publikacje poświęcone instrumentom pochodnym mają częściowo wymiar podręcznikowy (prezentacja konstrukcji instrumentów finansowych) lub faktograficzny (zestawienie danych o rynku). Artykuł *Instrumenty pochodne w zarządzaniu...* ma charakter wyłącznie podręcznikowy. W artykule *Nierzeczywiste transakcje terminowe...* pewnym wkładem jest analiza rozwoju światowego i polskiego rynku NFD. Artykuł *Development of Exchange-traded...* jest prostym zestawieniem danych statystycznych dotyczących 3 rynków Europy Środkowo-Wschodniej. Artykuł *Polish Market...* także sprowadza się do prezentacji danych statystycznych, bez ich analizy. Szkoda, że Habilitantka nie dołączyła do dokumentacji publikacji, w których omawia sporządzoną projekcję rozwoju rynku instrumentów pochodnych w krajach CEE, o której jedynie wzmiankuje w Autoreferacie (s. 18). Tego typu analiza może być wkładem w rozwój dyscypliny.

W wątku dotyczącym międzynarodowych centrów finansowych jest pewien wkład, polegający głównie na systematyzacji istniejącego dorobku naukowego. W rozdziale *Międzynarodowe centra finansowe* Habilitantka przytoczyła czynniki decydujące o konkurencyjności centrów oraz zilustrowała je empirycznymi przykładami (mini-studiami przypadków). W kolejnych publikacjach studia przypadków są nieco bardziej rozbudowane (dotyczą Hongkongu – *Hongkong jako....* oraz Londynu i Nowego Jorku – *Analiza funkcjonowania głównych centrów...*), choć nie ma tu wnikliwej analizy. W tej grupie publikacji pozytywnie wyróżnia się artykuł *Analiza funkcjonowania finansowych centrów uprzywilejowanych*, który wszelako ma mylący tytuł – jest to bowiem syntetyczna prezentacja kluczowych aspektów funkcjonowania OFCs, natomiast brakuje mi tu pogłębionej analizy (np. na przykładach wybranych centrów).

Zdecydowanie najlepsze w dorobku Habilitantki są publikacje w trzecim nurcie tematycznym – dotyczącym ekonomii i bankowości islamskiej. Habilitantka przedstawiła dwie grupy publikacji, które dopełniają monografię wskazaną jako główne osiągnięcie.

Pierwsza grupa publikacji to studia przypadków – analiza funkcjonowania bankowości islamskiej w wybranych krajach świata (Arabii Saudyjskiej i Zjednoczonych Emiratów Arabskich, Indonezji, Malezji, Sudanie, Wielkiej Brytanii i wybranych krajach Unii Europejskiej). Owe studia przypadków stanowią pewien wkład, choć istotnie zyskałyby, gdyby zostały poprzedzone prezentacją pewnych ram konceptualnych, wspólnych dla analiz poszczególnych krajów. Przykładowo taką ramę mogłyby stanowić szeroko rozumiane czynniki konkurencyjności (w skali makro i mikro). Sądzę, że bardzo interesująca byłaby

całościowa, interdyscyplinarna analiza uwarunkowań rozwoju bankowości islamskiej (uwzględniając m.in. czynniki ekonomiczne, finansowe, społeczne, demograficzne, kulturowe, etyczne itd.). Z pewnością tego typu cykl publikacji mógłby istotnie wzbogacić monografię *Rozwój bankowości islamskiej* (w której można było uwzględnić syntezę wyników takiego badania).

Druga grupa publikacji w tym nurcie dotyczy zarządzania ryzykiem w bankowości islamskiej i islamskich instrumentów pochodnych. Artykuł *Credit risk management...* jest ogólnikową prezentacją zagadnienia ryzyka kredytowego w bankowości islamskiej. Publikacje *Liquidity management practices...* oraz *Currency risk management...* są nieco bardziej wnikliwie, za pewien wkład można uznać analizę teoretyczną przydatności instrumentów finansowych do zarządzania ryzykiem – odpowiednio: płynności i walutowym - w kontekście zasad bankowości islamskiej, choć sama samo omówienie jest dość ogólnikowe; w obu przypadkach przydałaby się analiza empiryczna dotycząca skali wykorzystania tych instrumentów, a nade wszystko – ich skuteczności i efektywności w zarządzaniu ryzykiem). Podobna ocena dotyczy artykułu *Analiza instrumentów pochodnych...*, który analizuje konstrukcję islamskich transakcji terminowych. Artykuł *Analiza możliwości zawierania transakcji opcyjnych...* różni się tylko niewielkimi fragmentami od poprzedniego (dziwi jego osobne ujęcie w zestawieniu). Artykuł *Derivatives trading...* jest dość nieuporządkowaną prezentacją dotyczącą handlu instrumentami pochodnymi i praktyk dotyczących rozrachunków i rozliczeń. Jakkolwiek w słowach kluczowych akcentowano ryzyko kontrahenta, ten aspekt został zmarginalizowany. Artykuł jest przy tym napisany słabą angielszczyzną i brakuje mu korekty językowej⁹. Publikacja ma potencjał, ale wymagałaby lepszego ustrukturyzowania, bardziej dogłębnej analizy samych instrumentów i zasad ich rozliczeń – w tym w kontekście zasad bankowości islamskiej. Przydatna byłaby też bardziej wnikliwa analiza empiryczna. W obecnej wersji trudno dostrzec wkład w rozwój dyscypliny.

Ogółem oceniam, że trzeci nurt badawczy jest zdecydowanie najciekawszy i najbardziej rozbudowany w dorobku Habilitantki. Publikacje te są jednak z reguły bardzo ograniczone i jedynie dotyczą problemu – nie ma w nich wnikliwej analizy (co sprawia, że poniekąd mają one charakter popularyzatorski, a nie stricte naukowy). Żałuję, że Autorka nie wykorzystowała potencjału jaki wiąże się z tematyką zarządzania ryzykiem w bankowości islamskiej (zarówno przy wykorzystaniu konwencjonalnych, jak i islamskich instrumentów finansowych, ale także patrząc szerzej – na całościowe podejście do zarządzania i władztwa korporacyjnego w kontekście zasad i kultury Islamu). Tego typu publikacji jest relatywnie niewiele¹⁰ i z pewnością występuje tu istotna luka, która warta jest wypełnienia (zarówno w obszarze analizy teoretycznej, jak i empirycznej).

---

⁹ Jednym z przykładów zdań, bezwzględnie wymagających korekty jest: „The settlement method for currency futures, commodity futures and index futures and options and are settled through cash settlement” (s. 93).

¹⁰ Znane są mi tylko dwie książki dotyczące całościowo zagadnienia zarządzania ryzykiem w bankowości islamskiej; istnieje co prawda wiele artykułów poświęconych konkretnym rodzajom ryzyka, natomiast brak jest (w moim przekonaniu) pozycji, która kompleksowo ujmowałaby tę kwestię. Dodatkowym powodem, dla

Podsumowując, ocena pozostałego dorobku naukowo-badawczego Habilitantki jest zróżnicowana. W niektórych publikacjach (zwłaszcza należących do trzeciego nurtu badawczego) dostrzegam pewien wkład w rozwój dyscypliny, jednak nie jest to wkład znaczący.

Ocena dorobku dydaktycznego, popularyzatorskiego i organizacyjnego

Habilitantka jest zatrudniona w Uniwersytecie Gdańskim od 1999 r. W Autoreferacie wskazano Jej dość bogatą działalność dydaktyczną. Tematyka prowadzonych zajęć ma ścisły związek z tematyką działalności naukowej. Na podkreślenie zasługuje dbałość o rozwój własnych kompetencji dydaktycznych i naukowych (udział w szkoleniach, uzyskanie certyfikatu Thomson Reuters Markets Academy). Wypromowała ok. 140 prac dyplomowych (w tym 3 zostały nagrodzone). Obecnie pełni także funkcję promotora pomocniczego we wszczętym przewodzie doktorskim (choć tematyka rozprawy nie jest zbieżna z tematyką badań prowadzonych przez Habilitantkę).

W ramach działalności organizacyjnej należy wskazać: pełnienie funkcji kierownika Zakładu, udział w Radzie Wydziału, koordynowanie współpracy Uniwersytetu Gdańskiego z Misr International University w Kairze, koordynowanie programu Skandia Poland Opportunity Program oraz prace organizacyjne związane z programem Tempus JEP Qualitas. Brała także udział w standardowych pracach organizacyjnych na Wydziale (członkostwo w komisji rekrutacyjnej, organizacja konferencji).

Habilitantka ma dość bogatą współpracę międzynarodową; ma ona głównie wymiar dydaktyczny (program Erasmus, wizyty studyjne i wykłady, szkolenia doskonalące techniki dydaktyczne).

Dr I. Sobol opublikowała cztery artykuły popularnonaukowe¹¹. Nadto sporządziła 6 niepublikowanych ekspertyz dla Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową. Jak już zaznaczyłam, szkoda, że owe ekspertyzy nie zostały opublikowane jako artykuły naukowe, bowiem tytuły sugerują, że mają one – przy odpowiednim ujęciu - potencjał wpływu na rozwój dyscypliny.

Ogółem dorobek dydaktyczny, popularyzatorski i organizacyjny dr Iwony Sobol oceniam pozytywnie.

---

którego ta tematyka jest ciekawa i warta głębszego zbadania jest sprzeczność poglądów na temat tego czy ryzyko ponoszone przez banki islamskie jest wyższe czy niższe niż w przypadku banków konwencjonalnych (lub szerzej: czy są bardziej czy mniej stabilne – wyniki badań przedstawiane przez różnych autorów różnią się w ocenie tego zjawiska).

¹¹ Oprócz trzech wskazanych w Załączniku nr 3 do wniosku zaliczam tu także artykuł w „Gazecie Bankowej” ujęty w grupie artykułów w czasopiśmie naukowych.

Konkluzja

Końcowa ocena jest wypadkową ocen częściowych: dorobku naukowo-badawczego (w tym w szczególności głównego osiągnięcia), działalności dydaktycznej, popularyzatorskiej, eksperckiej i organizacyjnej. Jako iż w mojej ocenie dorobek naukowo-badawczy nie stanowi istotnego wkładu w rozwój dyscypliny naukowej, nie popieram wniosku dr Iwony Sobol o nadanie Jej stopnia doktora habilitowanego nauk ekonomicznych.

